DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

Ismertetések – Reviews – Rezensionen – Katsauksia – Рецензии

Klima László: Jürkák, tormák, merják.
Szemelvények a finnugor nyelvű népek történetének korai forrásaiból
MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, Források és tanulmányok I.
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2016. 471 l.
ISBN 978-963-416-037-3, ISSN 2498-8472

A kisebb finnugor nyelvű népekről, mivel történelmük során többnyire nem alakítói, hanem elszenvedői voltak az eseményeknek, viszonylag kevés írásos dokumentum maradt fenn. Legalábbis eddig így hihettük. Klima László azonban vaskos kötetet töltött meg ezzel a forrásanyaggal. A bonyolult, sokágú gyűjtőmunka nem most kezdődött. A szerző korábban (1999, 2002, 2005) három füzetet is kiadott *Finnugor történeti chrestomathia* címmel az ELTE Finnugor Tanszékének sorozatában (Budapesti Finnugor Füzetek 12,

18, 19), a tanszéki honlapon[1] pedig folyamatosan adja közre kutatásainak eredményeit és előadásainak prezentációit. Jelen kötete, mely a 2014-ben megvédett habilitációs dolgozatának[2] a szövegén alapul, valójában már maga is válogatás, a tanszéki honlapon egyéb forrásokat is meg lehet találni.[3]

Már a mű címe is felkelti az olvasó figyelmét. Egy közepesen képzett magyar szakos egyetemi hallgatótól elvárjuk, hogy tudja, kik voltak a merják, egy jól képzett finnugrista tudja, hogy a jürka népnév mögött az obi-ugorokat lehet sejteni, de én, aki jól képzett finnugristának tartom magam, egy darabig hajlamos voltam azt hinni, hogy a torma egy zöldségfajta neve, és a címbeli megjelenése inkább a szerző közismerten ironikus voltáról tanúskodik, semmint egy új nyelvrokonról. Kiderült azonban, hogy a *Novgorodi I. évkönyv* említ olyan csúdokat, akiknek „torma volt a nevük" (280). És valóban, Észtországban, a Pejpusz-tó közelében van is Torma nevű város. A címbeli három népnév sejteti, miféle ismeretlen területekre kívánja a szerző elvezetni olvasóját.

A Bevezetésben Klima László kijelöli témájának határait: elsősorban az ún. keleti finnugor és szamojéd népekre vonatkozó irodalomra koncentrál. Ez azt jelenti, hogy a magyar őstörténet forrásaival ezúttal nem foglalkozik, a finn és az észt történelem írott forrásait pedig csak a Kr. u. 1. évezred elejéig tekinti át – tehát addig, amíg beletartoznak a balti finn közösségbe. Az időbeli határok az ókori történetíróktól (Kr. e. 1. évezred) a 16. század közepéig terjednek, azaz addig az időig, amikor Rettegett Iván a Középső-Volga területére is kiterjesztette hatalmát. Mivel a szerző könyvét nem csak a finnugristáknak szánja, a Bevezetésben helyet kapott az őshazaelméletek és a finnugor népek történelmére vonatkozó szakirodalom bemutatása is.

A kötet következő, 2–5. részeiben ismerteti a szerző a történeti forrásokat. A csoportosítás nyelvek és műfajok szerint történik. A 2. részben az ókori és középkori latin–görög–héber források kaptak helyet (41–80). Közülük a legrégebbi Ariszteasz a Kr. e. 6. századból, őt követi Hérodotosz (Kr. e. 5. sz.), majd a Kr. u. kor történetírói, Tacitus (1. sz.) és Jordanes (6. sz.). Az általuk megnevezett népeket nehéz azonosítani, a távoli földek leírása a valóság és a mese határán ingadozik. Közelebb volt azonban tárgyához Bíborbanszületett Konstantin és József kazár kagán (10. sz.), így az ő közléseik figyelemre méltóak ugyanúgy, mint egy ismeretlen magyar püspöké a 13. századból.

[1] http://finnugor.elte.hu
[2] http://finnugor.elte.hu/tortenelem/KLfgrtortforr20131102.pdf
[3] http://finnugor.elte.hu/index.php?q=utgeo

A 3. fejezet (81–136) középkori európai utazóktól származó forrásokat elemez. Az első Halogalandi Ottár úti beszámolója a 9. századból. Ebben a részben kapnak helyet a 13. századi szerzeteseknek, köztük Juliánus barát társainak az útibeszámolói, valamint két 16. századi diplomata és utazó, Siegmund Herberstein és Zalánkeméni Kakas István útleírásai.

A 4. fejezetben (137–227) a muszlim geográfusok és utazók finnugor népekre vonatkozó információi olvashatók. A muszlim földrajzi leírások jelentősége a Selyemút mentén folyó kereskedelem kiépülésével nőtt meg. Klima összesen tizennyolc, 10–14. századi, arab és perzsa nyelvű szerzőtől idéz. A leírások részben egymásra épülnek, részben ellentmondanak egymásnak. A muszlim utazók az Uralon túlra is eljutottak, a Jeges-tenger partján élő finnugorok és szamojédok földjére, feltételezésük szerint Góg és Magóg népéhez.

A kötet legterjedelmesebb része – nem véletlenül – a 4. fejezet, mely az orosz krónikák és évkönyvek anyagát tárgyalja, valamint közli Permi Szent István legendáját (228–411). Míg a középkori magyar történelem forrásai az oklevelek, Oroszországban ezt a célt – központosított államszervezet híján – a kolostorokban másolt évkönyvek szolgálták. Ilyenek a többféle szerkesztésben és másolatban fennmaradt *Régmúlt idők krónikája* és az ún. *Novgorodi I. évkönyv*. Az előzőben, melyet a kijevi kolostorban vezettek, a 9. századtól kezdve vannak adatok, de az az évkönyvek születésének az ideje inkább a 11–12. század. Az utóbbi a 11–13. században íródott. Ezekben már gyakran fordulnak elő a csúd, vesz, merja, muroma és egyéb népnevek, hiszen a novgorodi fejedelemség, majd később az orosz állam eredetileg finnugor nyelvű területeken épült ki.

Permi Szent Istvánnak, a zürjének apostolának és az abur írás megalkotójának a nevét sokan ismerik. Klima László azzal hozza közelebb alakját és életművét, hogy közli legendáját, melyet a szent egyik kortársa, Epifanyij Premudrij írt. A mű a régi orosz irodalom egyik gyöngyszeme. A negyedik orosz nyelvű forrás az ún. *Kazanyi krónika,* mely a 13–16. századi orosz–tatár viszonyt tárgyalja.

A kötet végén a Kislexikonban (413–427) a könyvben előforduló helyszínek és személyek legfontosabb adatait adja meg a szerző, s bőséges irodalomjegyzékkel is szolgál (428–471).

A forrásokban előforduló népnevek azonosítása gyakran valódi nyomozó munkát igényel. Ennek során szigorú forráskritikára, a történelmi helyzet és a földrajzi elhelyezkedés pontos ismeretére van szükség. Mivel ebből a korból nem áll rendelkezésre nyelvi adat, mely perdöntő lehetne, a szakirodalom is különböző megoldásokat kínál. Klima László a kutatói vélemények összefoglalása után fogalmazza meg saját következtetéseit. Jó példa erre a a bur-

tasz népnévvel kapcsolatos fejezet, mely a könyvben jó harminc oldalt foglal el (151–181). A szerző végkövetkeztetése szerint a burtaszokat nem lehet egyetlen mai finnugor nép közvetlen elődjének sem tartani, hanem olyan népcsoportnak, melynek kialakulásában és későbbi történetében része volt különböző finnugor, török és iráni nyelvű népeknek (160). A népnevek kérdése egyébként is ingoványos talaj lehet, gondoljunk csak akár a magyarok különböző elnevezéseire különböző történeti forrásokban.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy Klima László fontos segédeszközt adott a magyarul olvasó szakemberek, diákok, a történelem iránt érdeklődő olvasók kezébe. Elvégezte a gyűjtő, válogató és értelmező munkát, szélesebb történelmi összefüggésbe helyezte a forrásokat és a bennük feljegyzett eseményeket. A szövegek többsége itt jelent meg először magyarul. Az orosz nyelvű forrásokat édesanyja, Katona Erzsébet ültette át magyarra.

Időben, térben ennyire szerteágazó anyagot kezelni, feldolgozni nagyon nagy vállalkozás. Nincs szakember, aki egyformán otthon lenne ennek a gazdag forrásirodalomnak minden szegletében, s önállóan el tudna igazodni a nyelvek és írásrendszerek sokaságában. Klima Lászlónak is gyakran kellett segítséget kérnie az ELTE különböző tanszékeinek specialistáitól, de – amennyire én meg tudom ítélni – ezt a segítséget megkapta és okosan használta. A kötet logikus szerkezetű, az egyes források ismertetése és közlése következetes, világos rendben történik. A tájékozódást jól áttekinthető térképek segítik. A tudományos apparátus használata és a filológiai pontosság nem megy az olvashatóság vagy érthetőség rovására, a mű kifejezetten érdekes olvasmánynak bizonyult, csak ajánlani tudom minden érdeklődőnek.

CSEPREGI MÁRTA